

YKSILÖ- JA YHTEISÖMUUTTUJAT SOSIAALITUTKIMUKSESSA

Erik Allardt

Tunnetussa teoksessaan »Survey Design and Analysis» Herbert Hyman erottaa kolme monimuuttujaisen analyysin muotoa:

- 1) Selitys (explanation)
- 2) Tulkinta (interpretation)
- 3) Täsmennys (specification)

Selityksellä Hyman tarkoittaa sitä, että kahden muuttujan riippuvuus-suhde kokonaan häviää tai selittyy kolmannen muuttujan perusteella. Esimerkki: Eräs tutkimus on ensi kädessä osoittanut, että avioerot ovat yleisempiä ylimmässä kerroksessa kuin muissa yhteiskuntaluokissa. Koska kuitenkin tiedetään, että avioerot ovat huomattavasti yleisemmät kaupungeissa kuin maseudulla, on syytä ottaa huomioon kaupunkien ja maaseudun välinen ero kolmantena muuttujana. Tällöin voidaan todeta sekä kaupungeissa että maaseudulla se, että yhteiskuntaluokkien avioerofrekvensseissä ei ole eroavuuksia. Lähtökohtana ollut yhteiskuntaluokan ja avioerofrekvenssin riippuvuussuhde selittyy siis sen perusteella, että ylin kerros enimmäkseen asuu kaupungeissa.

Tulkinnassa taas kolmatta muuttujaa käytetään kuvaamaan riippuvuussuhdetta ja varsinkin riippumatonta muuttujaa tarkemmin. Esimerkki: Protestanteilla on korkeampi itsemurhafrekvenssi kuin katolilaisilla. Jos dogmaattisuus voidaan ottaa kolmantena muuttujana huomioon voi käydä niin, että protestanttien joukossa on paljon enemmän ei-dogmaattisia kuin katolilaisten. Dogmaattisten protestanttien ja katolilaisten itsemurhafrekvensseissä ei ole eroavuuksia eikä liioin ei-dogmaattisten protestanttien ja katolilaisten välillä. Tällöin kolmas muuttuja, dogmaattisuus ei aiheuta alkuperäisen, uskonnon ja itsemurhafrekvenssin, riippuvuussuhteen häviämistä, mutta se auttaa kuvaamaan ja tulkitsemaan niitä uskonnon aspekteja, jotka itsemurhafrekvenssin suhteen ovat tärkeitä.

Sekä selitykselle että tulkinnalle on ominaista se, että loppujen lopuksi on kysymys kahden muuttujan suhteesta. Siinä suhteessa täsmennys eroaa selvästi näistä kahdesta muusta monimuuttujaisen analyysin muodosta. Täsmennys merkitsee sitä, että kolmas muuttuja osoittaa missä olosuhteissa alkuperäinen kahden muuttujan riippuvuussuhde pitää paikkansa, tai se osoittaa minkälaisen olosuhteiden mukaan alkuperäisen riippuvuussuhteen voimakkuus vaihtelee. Esimerkki: Juomistiheyden ja alkoholinkäytön sallittavuutta koskevien asenteiden välillä vallitsee odotetusti positiivinen korrelaatio siten, että sallivien juomistiheys on suurempi kuin kielteisten juomistiheys. Kun esim. sukupuoli ja yhteiskuntaluokka otetaan mukaan analyysiin, riippuvuussuhdetta voidaan täsmentää. Ensinnäkin, miehet juovat useammin kuin naiset sekä sallivien että kielteisten piirissä. Samalla kuitenkin sallivat miehet juovat enemmän kuin kielteiset miehet. Samanlainen suhde vallitsee naisten piirissä. Yhteiskuntaluokka ei selitä juomistiheyttä paitsi yhdessä erikoisessa ryhmässä: kielteiset keskiluokkaan kuuluvat naiset juovat useammin kuin kielteiset työväestöön kuuluvat naiset. Näitä tuloksia ei voida palauttaa kahden muuttujan riippuvuussuhteeseen. Viimeksi mainittu tulos sisältää neljä muuttujaa.

Toinen esimerkki: mies on tunnetusti heikompi astia siinä suhteessa, että kaikkialla naisten keskimääräinen elinikä on pitempi kuin miesten. Tämä eroavuus, kuoleman mieshakuisuus, on kuitenkin suurempi Suomessa kuin muissa sivistysmaissa, mikä osoittaa sukupuolen ja eliniän riippuvuussuhteen vaihtelevan kansallisten olosuhteiden mukaan.

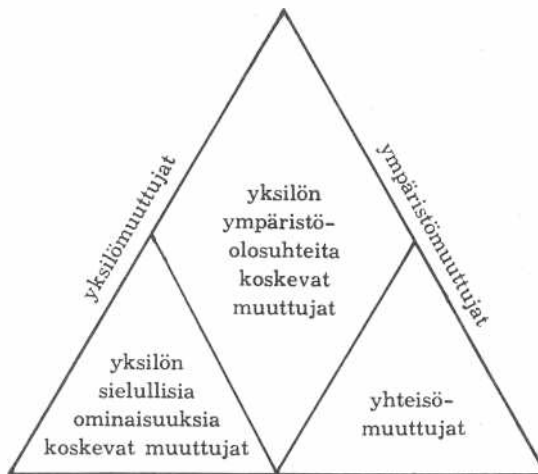
Kokemus osoittaa varsin selvästi, että yleensä vain vähintään kolme muuttujaa sisältävät tulokset ovat teoreettisesti merkittäviä. Samalla tavalla täsmennys on teoreettisesti tärkeämpi monimuuttujaisen analyysin muoto kuin selitys tai tulkinta.

Haastattelututkimukset ja yhteisömuuttajat

Sanomattakin on selvää, ettei täsmennys aina johda mielenkiintoisiin tuloksiin. Yllä mainittu juomistiheyttä, alkoholiasenteita, sukupuolta ja yhteiskuntaluokkaa koskeva tulos on tutkimuksestani »Drinking Norms and Drinking Habits». Tulos saattaa olla hyvä täsmennyksen esimerkki, mutta teoreettisesti se ei ole merkittävä. Siihen voi tietenkin olla monitasoisia syitä, mutta ainakin sosiologian kannalta yksi niistä on erikoisen tärkeä. Muuttajat eivät kuvaa yhteisöjen tai ryhmien ominaisuuksia, vaan ainoastaan yksilöllisiä ominaisuuksia kuten yksilöiden yhteiskuntaluokan jäsenyyttä, sukupuolta, asenteita ja juomistiheyttä. Mainitussa tuloksessa puhutaan yhteiskuntaluokista, mutta näiden ominaispiirteistä ei tiedetä varsinaisesti mitään. Ei ole systemaattisia tietoja siitä, muodostavatko mainitut yhteiskuntaluokat ympäristöjä, joissa vallitsee esim. voimakas paine yhden-

mukaisuuteen tai päinvastoin suuri vapaus; yhdensuuntainen paine tai riskikkäispaineita; kurjuus tai kohtalainen elintaso jne. Tässä mielessä kaikilla mainittuun tulokseen sisältyvät muuttujat koskevat yksilön ominaisuuksia eivätkä ryhmän tai yhteisön ominaisuuksia.

Tavallisesti erotetaan toisistaan yksilö- ja ympäristömuuttujat; nyt kuitenkin pyrin ennen kaikkea tähdentämään erilaisten ympäristömuuttujien välistä eroavuutta. (1) On ympäristömuuttujia, jotka määrittävät yksilön ympäristöolosuhteita (esim. että yksilö kuuluu tiettyyn yhteiskuntaluokkaan, siviilisäätyyn, elinkeinoryhmään jne.) ja (2) on ympäristömuuttujia, jotka kuvaavat yhteisön ominaisuuksia (esim. että yhteisössä vallitsee kova kuri tai vapaus tai yhdenmukaisuus jne.). Vastaavasti voidaan yksilömuuttujia erottaa kaksi eri lajia: sellaisia, jotka kuvaavat yksilön ympäristöolosuhteita ja sellaisia, jotka kuvaavat yksilön sielullisia ominaisuuksia. Näiden muuttujien väliset suhteet voidaan kuvata kaavamaisesti seuraavan kuvion avulla:

Kuviota ei tietenkään saa käsittää siten, että ei olisi lainkaan muuttujia, joiden lähtökohtana on yksilön ja ympäristön välinen suhde. Tällaisia tietenkin on; mm. yksilöpsykologiset muuttujat kuvaavat nimenomaan, miten yksilö reagoi ympäristössään. Älykkyyden odotetaan ilmenevän tietynlaisena käyttäytymisenä tietyissä ympäristöissä, ekstroverttisuus ilmenee suhtautumisena ympäristöön jne. Pääasia tässä on se, että kun määrittelemme jonkun yksilön älykkääksi tai ekstrovertiksi, meidän ei tarvitse ilmoittaa missä ympäristössä hän elää. Analyysissa nämä muuttujat ovat selvästi yksilön ominaisuuksia määrittäviä. Edelleen: yhteisömuuttujat laaditaan tutkimalla yksilöiden reaktioita ja käyttäytymistä. Analyysissa ne kuitenkin esiintyvät koko yhteisöä kuvaavina mittoina tai muuttujina. Tällaisia

yhteisömuuttujia voidaan tietenkin muodostaa eri tavalla (katso esim. Eskola, Sosiologian tutkimusmenetelmät, ss. 41—43). Kun seuraavassa puhutaan yhteisömuuttujista tähdennetään eroa yksilömuuttujiin nähden, olivatpa nämä viimeksi mainitut sitten yksilön sielullisia ominaisuuksia tai ympäristöolosuhteita kuvaavia.

Kokemus viittaa siihen, että juuri ne täsmennykset, jotka sisältävät myös yhteisöjä kuvaavia muuttujia, ovat teoreettisesti kiintoisimpia. Suuri osa sosiologisista tutkimuksista on ollut haastattelututkimuksia ja lähtökohtansa nojalla yksilöitä koskevia, mutta tämä ei tietenkään estä muodostamasta haastatteluvastausten nojalla myös kokonaisia yhteisöjä kuvaavia mittoja. Luultavasti haastattelututkimuksissa hedelmällisimmät tulokset saadaan tutkimalla samanaikaisesti sekä yksilöä että yhteisöjä kuvaavia ominaisuuksia. Suomalaisissa haastattelututkimuksissa on kuitenkin melkein hämmästyttävällä tavalla laiminlyöty yhteisön ominaisuuksia kuvaavien muuttujien ja mittojen käyttäminen ja tällä tavalla ikäänkuin vältetty niitä ilmiöitä, joiden kohdalla sosiaalitutkimus voisi antaa itsenäisimmät panoksensa. Jos koko ajan pysytään yksilötasolla tutkimalla yksilöiden asenteita ja jäsenyyksiä eri yhteisöissä, joiden rakenteesta ja organisaatiosta ei kuitenkaan ole tarkempia tietoja, on luultavaa, että yksilöpsykologisten menetelmien, kuten esim. persoonallisuustestien, avulla saavutetaan suurempaa selitys- ja ennustekykyä sisältäviä säännönmukaisuuksia kuin sosiologisissa tutkimuksissa. Jos sosiologisissa haastattelututkimuksissa koko ajan pysytään yksilötasolla, sosiologia muuttuu melkein psykologiaksi ja vieläpä huonoksi psykologiaksi.

Eräissä haastattelututkimuksissa yhteisön ominaisuuksia kuvaavia muuttujia tarjoutuu ikäänkuin itsestään täsmennysanalyysia varten. Näin on asianlaita silloin kun haastattelut suoritetaan kahdessa tai useammassa toisistaan selvästi eroavassa ryhmässä. Meikäläisissä teollisuus sosiologisissa tutkimuksissa on yleensä jouduttu suorittamaan samaa haastattelututkimusta ainakin kahdella eri työmaalla. Tätä erinomaista mahdollisuutta sen seikan täsmentämiseksi, minkälaisien ympäristöolosuhteiden vallitessa erilaiset käyttäytymisilmiöt korreloivat, ei kuitenkaan ole käytetty hyväksi. Työmaiden ominaisuuksia ei ole systemaattisesti mitattu ja tutkitut tehtaat on usein valittu siten, että ne ovat mahdollisimman samanlaisia, vaikka kaikesta päätellen olisi ollut hedelmällisempää valita jossakin sosiologisesti keskeisessä suhteessa toisistaan selvästi eroavia työmaita. Tässä suhteessa lähtökohta Segerstedtin ja Lundqvistin teoksessa »Människan i industrisamhället», jossa Husqvarna valittiin edustamaan vanhaa, patriarkallista ja Katrineholm uutta, byrokraattista tehdasorganisaatiota, on hedelmällisempi. Paavo Kolin faktorianalyttisissä tutkimuksissa »Ideology Patterns and Ideology Cleavage» ja »Auktoriteettiodotukset» perusasetelma on samassa mielessä hedelmällinen. Lopulliseen transformaatioanalyttiseen vertailuun on asetettu toisistaan selvästi erottuvia sosiaalisia ryhmiä.

Ajattelemisen aihetta tarjoaa myös se, että sosiologian ja sosiaalipolitiikan alalla esitetyistä väitöskirjoista ne, jotka eivät perustu pääosiltaan kyselylomakkeen avulla tehtyihin haastatteluihin tai tiedusteluihin, vaikuttavat ainakin ryhmänä ottaen sosiologisesti rikkaammilta kuin haastattelututkimukset. Käsittääkseni tämä johtuu siitä, että ensin mainituissa ympäristöolosuhteita on todella järjestelmällisesti kuvattu. Tällaisia tutkimuksia ovat esim. Heikki Wariksen »Työläisyhteiskunnan syntyminen», Knut Pippingin »Kompaniet som samhälle», Elina Haavio-Mannilan »Kylätappelut» ja Kettil Bruunin »Drinking Behaviour in Small Groups». Näistä vain Bruunin tutkimuksessa yhteisön ominaisuuksia kuvaavien muuttujien käyttö on teoreettisesti perusteltu ja yhteys sosiologiseen teoriaan selvästi osoitettu. Muut kolme ovat deskriptiivisiä tutkimuksia, mutta niiden tulokset ovat, joskaan eivät aina muodoltaan, niin kuitenkin sisällöltään sosiologian kannalta mielekkäitä. Samansuuntaista arviointia voi kenties myös tehdä politiikan tutkimuksen alueella. Äänestyskäyttäytymistä tutkittaessa ekologisen menetelmän käyttö saattaa tuottaa vähemmän informaatiota kuin haastattelut, mutta toisaalta ekologinen menetelmä todella pakottaa tutkijaa selvittämään ryhmien ja yhteisöjen ominaisuuksia. Ehkä osittain tästä syystä Nousiaisen väitöskirja »Kommunismi Kuopion läänissä» on sisällöltään rikas ja kuvaa todella yhteisön ominaisuuksien ja poliittisen käyttäytymisen välistä yhteyttä paremmin kuin monet haastattelutietoihin nojautuvat tutkimukset. Mikäli arviointini on oikeaan osunut, ei yllä esitetty asiantila kuitenkaan johdu mistään haastattelumenetelmän heikkoudesta vaan yksinkertaisesti siitä, ettei kaikkia haastattelututkimusten tarjoamia mahdollisuuksia ole käytetty hyväksi.

Asennoitumista kuvaavat tyypit ja yhteisömuuttajat

Kirjassaan »Kommunismien joukkovaikutuksen syyt» Tuure Lehen arvostelee suomalaisia sosiologeja varsin kiinnostavalla tavalla. Pääasiallisen kritiikkinsä hän pelkistää lauseeseen: »he tutkivat tyyppejä». Tällä hän tarkoittaa sitä, että ympäristöoloihin kiinnitetään suhteellisen vähän huomiota, sen sijaan tutkitaan varsin innokkaasti eräitä yleisiä asennoitumisa ja taipumuksia. Ensinnäkin on syytä todeta, että Lehenin edellä mainittu lause on varsin oikeaan osunut. Sosiologiset tutkimuksemme todella vilisevät »tyypejä»: turvalliset — turvattomat, aktiiviset — passiiviset, ilmaisulliset — edistävät, ennakkoluuloiset — ennakkoluuloista vapaat, alkoholinkäytön suhteen sallivat — kielteiset, kilpailumieliset — ei-kilpailumieliset, itsenäiset — sidonnaiset jne. Yleensä nämä tyypit on operationaalisesti määritelty muutamien haastattelukysymysten nojalla ja tyypeillä on haluttu kuvata variointia jonkin asenneulottuvuuden mukaan.

Onko sitten tällaisten tyyppien määrittelyminen ja asettaminen virheelistä? Ei tietenkään sinänsä: itse asiassa näin asetetut tyypit ovat usein erittäin hyödyllisiä analyysivälineitä. Vaarana on kuitenkin se, että tyyppinä voi käyttää yksipuolisesti ja harhaanjohtavasti. Lehenin kritiikissä onkin perää siinäkin suhteessa, että tyyppinä meikäläisissä sosiologisissa tutkimuksissa on usein käytetty vähemmän tarkoituksenmukaisella tavalla.

Pulmat ilmenevät varsinkin silloin kun tyyppinä on käytetty jonkin käyttäytymisen selittämiseen. Jos joku tutkija asenteita mittaavien kysymysten perusteella jakaa ihmisiä työpaikallaan viihtyviin ja viihtymättömiin ja sen jälkeen esittää tuloksen, jonka mukaan viihtyvät yksilöt merkittävästi harvemmin haluavat vaihtaa työpaikkaa kuin viihtymättömät, niin olemme taipuvaisia pitämään tulosta kovin triviaalisena. Tulos on eittämättä sellainen, mikä saa kriittisen henkilön suhtautumaan kielteisesti sosiologiaan. Viihtyvyyttä saattaa olla teoreettisesti eli nominaalisesti määritelty siten, että halu vaihtaa työpaikkaa samoin kuin jo käytetyt asennekysymykset lankeavat viihtyvyyden käsitteen alle. Tai viihtyvyyttä ei ole lainkaan määritelty ja halu vaihtaa työpaikkaa on yleisen mielikuvan mukaan merkinä viihtymättömyydestä. Tällöin helposti kuljetaan kehässä: viihtyvyyttä saa selittää viihtyvyyden. Illusiota selityksen tarkoituksenmukaisuudesta ylläpidetään sillä, että operationaaliset määritelmät (esim. juuri viihtymättömyyttä kuvaavien asenteiden ja viihtymättömyyttä kuvaavan muuttamishalun määritelmät) ovat erilaiset, mutta heti kun siirrytään yleistysten tasolle, jolloin nominaalisia määritelmiä sovelletaan, tulokset ovat tautologisia.

Edellä mainitun esimerkin kohdalla voidaan tosin sanoa vaikeuksien johduttavan siitä, että operationaaliset määritelmät ovat kapea-alaisempia kuin nominaalinen määritelmä (katso esim. Eskola: »Sosiologian tutkimusmenetelmät», ss. 153—156). Ehkä huolellisen analyysin jälkeen voisimme aikaansaada sen, että nominaalinen ja operationaalinen määritelmä todella vastaa toisiaan ja täten välttää mainittuja vaikeuksia. Pulma on kuitenkin siinä, että eräiden käsitteiden kohdalla nominaaliset määritelmät pakostakin ovat laaja-alaisempia kuin operationaaliset määritelmät. Samalle teoreettiselle käsitteelle voidaan luonnostaan löytää lukuisia operationaalisia määritelmiä. Näin on asianlaita varsinkin taipumuksia eli dispositioita kuvaavien käsitteiden suhteen. Asenteita koskevat käsitteet ovat juuri taipumuksia kuvaavia. Asenne ei ole mikään yksityinen reaktio tai selvästi erottautuva käyttäytymä vaan tietynlainen tendenssi reagoida samalla lailla lukuisissa eri tilanteissa. Mitattaessa esim. autoritaarisuutta haastattelukysymysten tai asenneväittämien avulla oletetaan aina, että autoritaarisuutta voitaisiin mitata myös lukuisten muiden, tähän saakka käyttämättömien kysymysten avulla. Tyypit, joista Lehen puhuu, ovat niinkään dispositioita tai taipumuksia koskevia käsitteitä. Turvattomia, sidonnaisia, ilmaisullisia, ennakkoluuloisia jne. mittaamaan voimme ajatella lukuisia operationaalisia määritelmiä.

Ei tietenkään ole virheellistä tutkia jonkin yleisen asennetaipumuksen eri operationaalisten määritelmien korrelaatioita, toisin sanoen samaa tyyppiä kuvaavien indikaattorien riippuvuussuhteita. Tämä on itse asiassa erittäin tärkeätä; tällä tavallahan yritetään osoittaa muuttujan pätevyys eli validiteetti. Ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista, jos tutkimus pysähtyy tähän. Tyyppien asettamisen ja validiteetin osoittamisen tarkoituksena on yleensä viime kädessä sopivan analyysivälineen kehittäminen. Toisinaan kuitenkin näkee jotakin tyyppiä käytettävän selittämään saman tyyppin indikaattorin esiintymistä. Tätä ei suinkaan aina ole selvästi sanottu, ja jollei tekijä selvästi ilmoita tutkivansa validiteettia tai pyrkivänsä asettamiensa tyyppien yhä täydellisempään kuvaukseen, lukija ainakin helposti kokee esitetyn riippuvuussuhteen selitysyriksenä. Edelleen kriittinen lukija yleensä myös kokee riippuvuussuhteen triviaalisena ja katsoo sitä tautologiaksi. Kun tyyppejä käytetään selityksissä, olisi syytä selvittää niiden luonnetta *väliin tulevina muuttujina*. Ne eivät yksin kelpaa selittämään sellaisia käyttäytymisilmiöitä, jotka itse asiassa ovat tyyppien esiintymisen oireita (tai indikaattoreita tai ilmentymiä), vaan selittämiseen tarvitaan tietenkin myös riippumattomia muuttujia. Sosiologiassa antoisimmat riippumattomat muuttajat ovat yleensä yhteisön ominaisuuksia kuvaavia muuttujia.

Lehenin esittämä kritiikki nojaa selvästi marxilaiseen sosiologiaan, jossa tehdään ero todellisten syiden (ympäristöolosuhteiden, joiden vallitessa selitettävät ilmiöt esiintyvät) ja oireiden (ilmiön erilaisten ilmentymien) välillä. Sosiologiassa tämä erottelu kaikessa yksinkertaisuudessaan vaikuttaa varsin tarkoituksenmukaiselta. Samantapainen erottelu esiintyy myös Paretolla.

Anomia ja yhteisömuuttajat

Anomian käsitteen soveltaminen tarjoaa hyvän esimerkin siitä, mihin yhteisön ominaisuuksia kuvaavien muuttujien poisjättäminen helposti johtaa. Sananmukaisesti anomia merkitsee normittomuutta ja alkuaan Durkheim käytti sitä kuvaamaan sellaisia yhteisöissä vallitsevia tiloja, joista puuttuvat selvät käyttäytymisen säännöt. On kuitenkin tärkeätä tehdä verrattain selvä ero anomian ja anomiaa aiheuttavien olosuhteiden välillä. Tämä ero on kuitenkin ollut häviämässä niissä tutkimuksissa, joissa anomian tutkiminen perustuu asenteiden mittaamiseen. Srolen (*»Social Integration and Certain Corollaries», American Sociological Review, Vol. 21, No. 6*) suorittaman tutkimuksen jälkeen on yhä enemmän ruvettu asennemittauksilla määrittelemään anomisia ja ei-anomisia yksilöitä. Tällöin on kuitenkin usein käynyt niin, että anomista asennoitumista on käytetty selittämään sellaista käyttäytymistä, jota anomian teoreettisen määritelmän perusteella voidaan pitää myös anomian ilmentymänä. Tällaisessa tapauksessa olisi yleensä tarkoituksen-

mukaista pitää anomiaa väliin tulevana muuttujana ja sen ohella käyttää erilaisia yhteisöominaisuuksia riippumattomina muuttujina.

Tunnetuin anomiaa koskeva analyysi on Mertonin kirjassa »Social Theory and Social Structure». Hän määrittelee anomian päämääriin vievien keinojen puuttumiseksi. Jos pidämme Mertonin määritelmää lähtökohtana, ovat anomiaan kohdistuneet asennemittaukset sikäli perusteltuja, että keinojen puuttuminen on kasautuvaa: keinojen puuttumiset eri elämänoilla korreloivat luultavasti voimakkaasti. Tuskin olisi kuitenkaan tarkoituksenmukaista aina selittää keinojen puuttuminen joltakin erityiseltä elämän alueelta sillä, että keinot joltakin henkilöltä yleensä puuttuvat hänet tavoitteidensa saavuttamiseksi. Merton erottaakin anomian sen edellytyksistä, jotka olisivat löydettävissä ennen kaikkea sosiaalisessa rakenteessa tai siinä asemassa, joka henkilöllä on sosiaalisessa rakenteessa. Anomian edellytyksiä Merton etsii niistä rakenteellisista paineista (structural strains), joille alttiiksi yksilöt voivat joutua. Koska kuitenkin näistä edellytyksistä tiedetään kovin vähän, Mertonin esitys tässä kohden on jäänyt hyvin lyhyeksi. Hän ei edes selvästi sano, että anomia on erotettava sen edellytyksistä, mutta hänen antamistaan esimerkeistä ilmenee hänen näin ajattelevan.

Ristiriitaisten tulosten selittäminen yhteisömuuttujia sisältävän täsmennyksen avulla

Yhteisömuuttujien tärkeys ilmenee usein käytännössä siten, että niiden avulla voi selittää aikaisemmin ristiriitaisia tuloksia. Erään varsin tuoreen esimerkin ristiriitaisista tuloksista voimme valita amerikkalaisesta sosiologiasta. Viime aikoina on ahkerasti tutkittu epäselvän eli heikosti kiteytyneen sosiaalisen aseman (poorly crystallized status) vaikutusta poliittiseen käyttäytymiseen. Lähtökohtana on se, että yksilön sosiaalinen asema määräytyy lukuisten erilaisten sosiaalista asemaa osoittavien perusteiden mukaan. Voi kuitenkin käydä niin, että yksilöllä eräiden kriteerien mukaan on korkea sosiaalinen asema, mutta toisten kriteerien mukaan taas varsin alhainen asema. Filosofian tohtori voi olla rutiköyhä, mutta erittäin rikas henkilö voi taas olla ilman sivistystä ja valtaa. Tällöin sosiaalinen asema on epäselvä eli heikosti kiteytynyt.

Eräiden tulosten mukaan heikosti kiteytynyt sosiaalinen asema on Yhdysvalloissa omiaan lisäämään yksilön taipumusta kannattaa suunnitelmataloutta ja syvälle meneviä sosiaalipoliittisia toimenpiteitä (Gerhard Lenski, »Social Participation and Status Crystallization», American Sociological Review, Vol. 21 No. 4) sekä niinkään lisäämään halua aikaansaada muutoksia yhteiskunnassa vallitseviin valtasuhteisiin (Irwin W. Goffman, »Status Consistency and Preference for Change in Power Distribution», American Sociological Review, Vol. 22 No. 3). Toisten tulosten mukaan heikosti kiteytynyt sosiaali-

nen asema taas lisää konservatiivisuutta jopa varsin taantumuksellisessa muodossa (esim. Robert Sokol, »Rank Inconsistency and McCarthyism: An Empirical Test», Moniste, Dartmouth college).

Kun analysoi mainituissa tutkimuksissa kuvattuja tapauksia havaitsee niiden välillä varsin selviä eroavuuksia. Heikosti kiteytynyt sosiaalinen asema ja autoritaarinen konservatiivisuus korreloivat positiivisesti ympäristöissä, joissa sosiaalinen paine ja yhdenmukaisuuden vaatimukset ovat voimakkaat. Näin on asianlaita esim. Amerikan Yhdysvalloissa, missä köyhät valkoiset (alhainen asema taloudellisessa mielessä, mutta valkoisuutensa perusteella korkeassa asemassa etnisesti) ovat neekereille eniten vihamielisiä. McCarthyn ja nykyään John Birch Societyn kannattajat ovat taas olleet yliedustettuina pikkukaupunkien pienporvaristossa. Itse asiassa ei ole vaikeata kuvitella miksi heikosti kiteytynyt sosiaalinen asema näissä olosuhteissa voi johtaa autoritaariseen konservatiivisuuteen. Ensinnäkin heikosti kiteytynyt sosiaalinen asema kulttuurissa, jossa voimakkaasti tähdennetään yksilöllistä sosiaalista kohoamista, on omiaan aiheuttamaan turhautumia ja sosiaaliseen asemaan liittyvää ahdistusta. Kun yksilö pyrkii tyydytykseen ja eliminoimaan heikosti kiteytyneen aseman aiheuttamaa epävarmuutta, hänellä ei voimakkaan ryhmäpaineen yhteisössä ole paljon liikkumatilaa ja oikeastaan hänen ainoana mahdollisuutena on korostaa sitä sosiaalisen aseman kriteeriä, jonka mukaan hän itse on korkeimmillaan. Näin köyhä valkoinen Etelävaltioiden asukas tähdentää valkoisuutensa ja pikkukaupunkien toisinaan ahdingossa oleva pikkuporvari tähdentää sitä, ettei hän ole kommunisti eikä ateisti.

Ne tulokset, joiden mukaan heikosti kiteytynyt asema on yhteydessä suunnitelmatalouden kannattamiseen ja valtasuhteiden muuttamishaluun, on taas saavutettu suurissa kaupungeissa, joissa on huomattavasti enemmän liikkumatilaa ja joissa ryhmäpaine on varsin lievä. Näissä oloissa on paljon helpompaa pyrkiä tyydytykseen kannattamalla ohjattua sosiaalista muutosta.

Tässä esitettyä täsmennystä on tosin vielä otettava hypoteesina koska asiaa voidaan tutkia huomattavasti tarkemmin. Vaikuttaa kuitenkin varsin selvältä, että yhteisössä vallitsevan yhdenmukaisuuden paineen voimakkuus on varsin tärkeä muuttuja haluttaessa täsmennää heikosti kiteytyneen sosiaalisen aseman ja poliittisen asennoitumisen riippuvuussuhdetta. Edelleen voi sanoa, että yhteisömuuttajat usein ovat tärkeitä juuri täsmennettäessä erinäisten yksilömuuttajien välillä vallitsevia riippuvuussuhteita.

Teoria ja yhteisömuuttajat

Yhteisömuuttajien käytön perustelevinen ja puolustaminen on pääasiassa ollut esimerkkeihin nojautuvaa ja varsin käytännöllisluontoista. Voidaan

kuitenkin todeta, että yleensä kaikki huomattavat sosiologian teoreettiset järjestelmät sisältävät käsitteitä, jotka kuvaavat yhteisössä vallitsevia tiloja. Tämä on eräs peruste sille, että empiirisissä tutkimuksissa tarvitsemme juuri yhteisön ominaisuuksia kuvaavia muuttujia. Jollemme käytä sellaisia, tulokset jäävät sosiologian teoreettisesta perinteestä irrallisiksi. Jos ajatella tällä hetkellä tärkeimpinä pidettäviä sosiologian klassikkoja, voimme sanoa Durkheimin tähdentäneen yhteisössä vallitsevia normeja eikä ensi kädessä yksilön hyväksymiä normeja, Max Weberin tähdentäneen yhteisöissä vallitsevia arvoja sekä sosiaalisen organisaation luonnetta ja Marxin tähdentäneen kokonaisille yhteiskuntaluokille ominaisia taloudellisia olosuhteita. Kaupunkimaisessa yhteiskunnassa tiedonvälityksen ongelmat ovat tulleet yhä keskeisimmiksi ja sen takia tärkeiksi yhteisöä kuvaaviksi muuttujiksi muodostuvat esim. tietoa sisältävien virikkeiden lukumäärä ja rakenne. Ehkä sen takia tieto ja kognitiiviset prosessit näyttelevät nykyaikaisessa teoretisoinnissa verrattain tärkeitä osaa.

Viittaaminen tähän saakka esitettyyn teoriaan ei tietenkään ole riittävä perustelu yhteisöä kuvaavien muuttujien puolesta; uudet teoriat voivat olla erilaisia. Kuitenkin myös käytännölliset tarkoitukset edellyttävät nimenomaan yhteisöä kuvaavien muuttujien systemaattista käyttöä. Sosiaalisessa elämässä ja yhteiskuntasuunnittelussa voimme muuttaa yhteisöjen normeja, organisaatiota ja taloudellisia oloja. Yksilöitä emme yleensä voi muuttaa. Kun haluamme vaikuttaa autoritaarisuuteen, ennakkoluuloisuuteen, sidonnaisuuteen ja turvattomuuteen ja ehkä vähentää niitä, emme voi koskea näihin ilmiöihin välittömästi. Vaikutamme niihin muuttamalla niitä olosuhteita, joissa ne syntyvät.

On syytä selvästi sanoa, ettei tässä suinkaan ole tarkoituksena puhua yhteisömuuttujien yksipuolisen käytön puolesta. Kuten on jo tullut sanotuksi, luultavasti hedelmällisemmät tulokset saavutetaan tutkimalla samanaikaisesti sekä yksilöä että yhteisöä kuvaavia ominaisuuksia. Tässä on tähdennetty sitä monimuuttujaisen analyysin muotoa, täsmennystä, joka merkitsee että pyritään osoittamaan minkälaisen olosuhteiden vallitessa erinäiset riippuvuussuhteet pitävät paikkansa. Teoreettisen spekuloinnin tasolla tämä vastaa sellaista ihmistä koskevaa yleistä kuvaa tai mallia, jonka mukaan ympäristö lähinnä määrittelee, minkälaisen mahdollisuuksien rajoissa ihminen liikkuu. Ympäristöolosuhteet esim. hyväksytyjen arvojen, normipaineen, ristikkäispaineiden ja elintason muodossa määrittelevät yksilön liikkumatilan. Ympäristön asettamien rajojen puitteissa ihminen usein toimii järkevästi. Se tosiseikka, että ihminen myös toimii järkevästi ja harkitsevasti, valitsee eri vaihtoehtojen välillä, on toinen sosiologisissa tutkimuksissa usein unohdettu asia. Itse asiassa yhteisömuuttujien poisjättäminen ja ihmisen järkevyyden unohtaminen kulkevat yleensä käsi kädessä. Jos ympä-

ristöä kuvataan yksinomaan yksilön olosuhteita koskevien muuttujien avulla, pidetään ihmistä ympäristöstään mekaanisesti riippuvaisena olentona. Yhteisömuuttujien käyttö taas tavallisesti merkitsee olettamusta, jonka mukaan yksilö ympäristön asettamien rajojen puitteissa voi tehdä harkittuja ratkaisuja.
